

Bezdroża

przewodniki rekreacyjne

IZRAEL

Ziemia trzech religii,
trzech mórz i jednego słońca

ERGO
HESTIA

Ubezpieczenie
w podróży

Autor przewodnika: Krzysztof Bzowski

Redaktor prowadzący: Maciej Żemojtel

Redakcja i korekta: Aurelia Hołubowska

Opracowanie kartograficzne: DAKA – Studio Graficzne

Źródło pochodzenia danych kartograficznych:

© OpenStreetMap contributors

www.opendatacommons.org/licenses/odbl

Skład: Mariusz Ruskiewicz

Wszelkie prawa zastrzeżone. Nieautoryzowane rozpowszechnianie całości lub fragmentu niniejszej publikacji w jakiegokolwiek postaci jest zabronione. Wykonywanie kopii metodą kserograficzną, fotograficzną, a także kopiowanie książki na nośniku filmowym, magnetycznym lub innym powoduje naruszenie praw autorskich niniejszej publikacji.

Wszystkie znaki występujące w tekście są zastrzeżonymi znakami firmowymi bądź towarowymi ich właścicieli.

Autor oraz wydawnictwo Helion dołożyli wszelkich starań, by zawarte w tej książce informacje były kompletne i rzetelne. Nie biorą jednak żadnej odpowiedzialności ani za ich wykorzystanie, ani za związane z tym ewentualne naruszenie praw patentowych lub autorskich. Autor oraz wydawnictwo Helion nie ponoszą również żadnej odpowiedzialności za ewentualne szkody wynikłe z wykorzystania informacji zawartych w książce.

Wydawnictwo Helion

ul. Kościuszki 1c, 44-100 Gliwice

tel.: 32 2309863

e-mail: redakcja@bezdroza.pl

księgarnia internetowa: <http://bezdroza.pl>

Drogi Czytelniku!

Jeżeli chcesz ocenić tę książkę, zajrzyj pod adres:

<http://bezdroza.pl/user/opinie/?beizr1>

Możesz tam wpisać swoje uwagi, spostrzeżenia, recenzje.

Wydanie I

ISBN: 978-83-246-6292-0

Copyright © Helion, 2013

- **Kup książkę**
- **Poleć książkę**
- **Oceń książkę**
- **Księgarnia internetowa**
- **Lubię to!**
- **Nasza społeczność**

Zaproszenie do Izraela

Niewielki Izrael to kraj kontrastów i niesamowitej różnorodności – prawdziwy tygiel kultur, religii i narodów. To także arena trudnego i trwającego od ponad pół wieku konfliktu między Izraelczykami a Palestyńczykami. Ale choć doniesienia o krwawych wydarzeniach na tym skrawku Bliskiego Wschodu nieraz przewijały się we wszystkich światowych mediach, to na miejscu okazuje się, że odwiedzamy bezpieczny i przyjazny kraj, prawdziwą wakacyjną ziemię obiecaną.

Stare Miasto w Jerozolimie

Izrael szczyti się dostępem do trzech mórz: nad Morzem Śródziemnym praktycznie na całej długości izraelskiego wybrzeża rozciągają się wspaniałe piaszczyste plaże, na brzegu Morza Czerwonego – a właściwie zatoki Akaba – leży sławny nadmorski kurort Ejlal, a w okolicy można zobaczyć piękne rafy koralowe, zaś Morze Martwe, czyli wielkie słone jezioro zajmujące najgłębszą depresję na Ziemi, kusi niezwykłym doświadczeniem kąpeli w gęstej, słonej wodzie i leczniczymi właściwościami samej wody oraz mułu z dna akwenu.

Również amatorzy zwiedzania zabytków nie będą rozczarowani – to w Izraelu leży legendarna Jerozolima, niezwykle miasto trzech religii. Prócz Jerozolimy, do której przybywają nie tylko turyści, ale i pielgrzymi, warto odwiedzić Betlejem i Nazaret, dwa miasta nierozzerwalnie związane z osobą Jezusa Chrystusa. Zabytkami z czasów wypraw krzyżowych szczyti się przede wszystkim Akka, lecz w kraju zachowały się także pozostałości kilku fortec rycerzy spod znaku krzyża. Nie można pominąć starożytnych ruin i wykopalisk archeologicznych – wszak teren Izraela to jedno z miejsc, w których rodziła się nasza cywilizacja, a mnogość zabytków z różnych epok przyprawia o zawrót głowy. Zupełnie innego rodzaju doznań można szukać w Tel Awiwie – to na wskroś nowoczesna metropolia, bardziej przypominająca miasta Europy Zachodniej niż Bliskiego Wschodu, z bujnym życiem nocnym i mnóstwem wydarzeń kulturalnych.

Ale Izrael to nie tylko zabytki i starożytne ruiny – nie brak tu niesamowitych krajobrazów i atrakcji przyrodniczych. Spektakularne widoki czekają zwłaszcza nad Morzem Martwym, m.in. w niezwykłej oazie zieleni Ein Gedi, oraz na pustyni Negew, gdzie turyści odwiedzają przede wszystkim spektakularną dolinę Machtesz Ramon. Z dzikiej, wspaniałej przyrody znane są również Wzgórze Golan z najwyższym szczytem Izraela: górą Hermon.

Kup książkę

Poleć książkę

Północne wybrzeże, Galilea i Wzgórze Golan

Ta część przewodnika obejmuje odcinek wybrzeża Morza Śródziemnego na północ od Tel Awiwu aż po granicę z Libanem, a także Galileę, czyli historyczną prowincję rozciągającą się od morza aż po dolinę Jordanu i Jezioro Galilejskie. Dalej zaczyna się terytorium Wzgórze Golan – formalnie należących do Syrii i okupowanych przez Izrael od 1967 r.

Północna część Izraela oferuje wiele różnorodnych atrakcji. Są tu zarówno piaszczyste plaże nad Morzem Śródziemnym, jak i górskie ścieżki oraz trasy turystyczne w parkach narodowych na Wzgórzach Golan, w Galilei czy na górze Karmel. Można zatrzymać się w trzecim co do wielkości mieście w Izraelu, tj. w Hajfie, albo też zajrzeć do maleńkiej, lecz słynnej wśród ortodoksyjnych Żydów miejscowości Safed. Pielgrzymi chrześcijańscy na pewno nie pominą Nazaretu ani miejsc nad Jeziorem Galilejskim – największym akwem słodkowodnym w Izraelu – lecz te obszary będą interesujące także dla osób nieuczestniczących w pielgrzymkach, bowiem są tu i starożytne ruiny, i malownicze krajobrazy, i przyjemne plaże. Można też odwiedzić średniowieczne miasto krzyżowców – Akkę, zwiedzić pozostałości ważnego portu – Cezarei Nadmorskiej, a także obejrzeć ruiny zamków z epoki wypraw krzyżowych: Nimrod, Montfort i Belvoir. Również w tej części kraju – na formalnie wciąż okupowanych Wzgórzach Golan – znajduje się jedyna w Izraelu stacja narciarska: na górze Hermon.

Hajfa

Hajfa (hebr. Chefa; ok. 260 tys. mieszkańców, aglomeracja ponad 1,3 mln), położona u stóp wyniosłego grzbietu opadającej prosto do morza góry Karmel (546 m n.p.m.), jest trzecim co do wielkości miastem Izraela. To zarazem największy port w kraju i jeden z głównych ośrodków uniwersyteckich. Miasto znane jest z atmosfery tolerancji panującej między Arabami i Żydami z różnych stron świata (m.in. licznej grupy z krajów byłego ZSRR). Główną atrakcją Hajfy jest jednak sanktuarium i ogrody wyznawców oryginalnej religii: bahaizmu, wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO.

Historia

Choć wykopaliska poświadczają, że okolice Hajfy były zamieszkane już w epoce brązu, zaś w czasach rzymskich istniał tu port, wzmiankowany również w źródłach żydowskich z II w. n.e., to jednak miasto nie było wówczas znaczącym ośrodkiem. Zdobyta przez krzyżowców w 1099 r., Hajfa stała się ośrodkiem ruchu pustelniczego,

Północne wybrzeże,
Galilea i Wzgórze Golan

0 10 km

Kup książkę

Poleć książkę

Kup książkę

Poleć książkę

Bahaizm

Bahaizm to niezwykła religia monoteistyczna powstała z muzułmańskiego ruchu mistycznego stworzonego w Persji (obecnie Iran) przez Saida Alego Mohameda. W 1844 r. przyjął on tytuł „Baba”, czyli z arabskiego „brama” – uznał, że jest bramą wiodącą do poznania Allaha. Po sześciu latach trafił jednak pod miecz kata, osądzony jako bluźnierca przeciw islamowi. Wkrótce jego uczeń, Mirza Husajn Ali, przybrał imię Baha Allah (arab. „blask Boga”) i w 1863 r. z garstką zwolenników został wygnany z Persji do Turcji. Pięć lat później z rozkazu sułtana osmańskiego uwięziono go w Akce. Tam także po uwolnieniu zamieszkał i zmarł w 1892 r.

Z czasem głoszona przez Bahę Allaha doktryna coraz bardziej oddalała się od islamu, stając się odrębną religią, która zyskała zwolenników na niemal wszystkich kontynentach. Dziś liczba wyznawców bahaizmu sięga 7 mln, a największa ich grupa (ok. 2,5 mln) żyje w Indiach. Przesłanie tej religii jest niezwykle pokojowe. Bahaizm głosi jedność wszystkich ludzi niezależnie do rasy, koloru skóry czy narodowości, a także równość kobiet i mężczyzn. Głosi też konieczność usunięcia wszelkich uprzedzeń i niezależnego poszukiwania prawdy – afirmując przez to konieczność badań naukowych oraz obowiązku edukacji każdego człowieka. Nie ma tu sakramentów ani kapłanów, lecz uznaje się wielu proroków, wśród nich także Abrahama, Mojżesza, Jezusa, ale też Mahometa, Buddę, Zaratustrę, Krisznię i oczywiście Bahę i Bahę Allaha. Najświętszymi miejscami wyznawców bahaizmu są ogrody z sanktuarium Baby w Hajfie oraz dom i grobowiec Bahy Allaha w Akce.

z którego wyrósł później zakon karmelitów. Po odbiciu przez muzułmanów z rąk rycerzy krzyżowych w 1265 r. miasto szybko podupadło, nie mogąc sprostać konkurencji Cezarei, a przede wszystkim Akki. Od czasów osmańskich (1. poł. XVI w.) aż po 2. poł. XIX stulecia Hajfa była tylko małą, zapomnianą wsią.

Wszystko zaczęło się zmieniać, gdy w 1868 r. pojawili się tu niemieccy koloniści z protestanckiej grupy Tempel. Założyli w Hajfie swą osadę, budując skromne kamienne domy otoczone ogrodami i wytyczając szeroką aleję – dzisiejszą ulicę Ben Guriona. Mniej więcej w tym samym czasie w Hajfie i okolicy działał twórca religii bahaistycznej: Baha Allah, i powstające właściwie od podstaw miasto stało się jednym z ośrodków bahaizmu.

Jednak szybki rozwój Hajfy rozpoczął się dopiero po otwarciu w 1905 r. linii kolejowej biegnącej przez miasto. Po I wojnie światowej, gdy Palestyna znajdowała się pod kontrolą Wielkiej Brytanii, miasto stało się głównym portem morskim regionu i tu przybywała największa liczba Żydów pragnących

osiedlić się w Ziemi Obiecanej. Dzięki temu Hajfa i okolice były najważniejszym ośrodkiem rodzącego się w 1948 r. państwa żydowskiego, a i dziś miasto jest jednym z głównych centrów gospodarczych, naukowych i kulturalnych Izraela. W ostatnich latach szokiem dla mieszkańców były wydarzenia z lipca 2006 r., gdy na Hajfę spadł deszcz rakiet wystrzelanych z Libanu przez terrorystyczną organizację Hezbollah.

Warto zobaczyć

Trasa 1.

U podnóżu góry Karmel

Zwiedzanie Hajfy najlepiej rozpocząć na grzbiecie góry Karmel – będzie można wówczas schodzić w dół do kolejnych

atrakcji, a zbrocze, na którym leży miasto, jest naprawdę strome! Dobrym sposobem na pokonanie różnicy wzniesień między dolną a górną częścią Hajfy jest przejazd **podziemną grawitacyjną kolejką linowo-szynową Carmelite**, czyli jedyną linią metra w Izraelu. Nachylenie tunelu jest tak duże, że wagoniki – a także zasada działania kolejki – są takie same jak te na Gubałowie w Zakopanem.

W sąsiedztwie górnej stacji metra (Gan Haem) znajduje się wejście do **parku Haem** (Gan Haem; Ogród Matek). Tu można zabrać dzieci do niewielkiego **ogrodu zoologicznego** lub zwiedzić **Muzeum Prehistorii** (wejście z terenu zoo). Placówka gro madzi zbiory związane z odkryciami szczątków człowieka neandertalskiego w grotach na górze Karmel.

■ **Ogród zoologiczny, park Haem**; otwarte: pn.–czw., sb., nd. 9.00–18.00, pt. 9.00–14.00; wstęp: 30 NIS.

Nieco poniżej grzbietu, za ogromnymi wieżowcami Dan Panorama Hotel, znajdziemy Muzeum Mané Katza. Zgromadzono tu dzieła Mané Katza (1894–1962), wybitnego francuskiego malarza ekspresjonisty żydowskiego pochodzenia, który pod koniec życia zamieszkał w Hajfie właśnie w tym domu. Można tu również obejrzeć jego kolekcję judaików.

■ **Muzeum Mané Katza**, ul. Yefe Nof 89, tel.: +972 4 9119372, <http://www.mkm.org.il>; otwarte: pn.–czw., nd. 10.00–16.00, pt. 10.00–13.00, sb. 10.00–14.00; wstęp: 30 NIS, dzieci 5–18 l. 20 NIS.

Museum Ticket

Chcąc zwiedzić więcej niż jedno z muzeów w Hajfie, warto zaopatrzyć się w bilet zbiorczy do tutejszych placówek. Museum Ticket (45 NIS) można kupić w jednym z pięciu miejsc, które go honorują: Muzeum Mané Katza, Muzeum Sztuki, Muzeum Morskim, Muzeum Miejskim i Muzeum Tikotin z małą kolekcją sztuki japońskiej.

Niedaleko Muzeum Mané Katza znajduje się górne wejście do **ogrodów bahaitów** (zob. ramka *Bahaizm*, s. 122), zwanych inaczej Ogrodami Perskimi. Zwiedzanie ogrodów w całości jest możliwe jedynie w grupach z przewodnikiem, natomiast dla wszystkich dostępne są wybrane, opisane niżej miejsca. Środkowa część ogrodów wraz z sanktuarium Baby powstała w 1953 r., a pozostałe fragmenty utworzono w latach 1987–2001, wydając na ten cel astronomiczną kwotę 250 mln dolarów. Nad utrzymaniem kompleksu zajmującego 19 tarasów czuwa armia ogrodników wolontariuszy, bahaitów, z całego świata. Niesamowity, nieco kiczowaty ogród olśniewa bogactwem tropikalnej roślinności. Kwiaty kwitną tu niemal przez cały rok, wszędzie widać przyszyryżone równo trawniki i żywopłoty, a także przesadnie ozdobne lampy i liczne fontanny. Całe założenie widać z tarasu, na który wchodzi się z ulicy Yefe Nof.

Następnie zjedźmy metrem do stacji Masada, by wzdłuż ulicy Hillela zejść do bramy w środkowej części ogrodów, przy ulicy Ha-Ziyyonut (Ha-Tsiyonut). Powyżej w ogrodzie wznosi się olśniewająco biała budowla w stylu greckiej świątyni – to niedostępny dla zwiedzających **Powszechny Dom Sprawiedliwości**. Wejście z ulicy Ha-Ziyyonut prowadzi najpierw do ogrodu kaktusów, a potem na tarasy, na których stoi nakryte złożoną kopułą **sanktuarium Baby**. Jego wnętrze jest zaskakująco skromne, jednak dla bahaitów to niezwykle ważne miejsce, gdyż pochowany tu jest Baba, z którego ruchu mistycznego zwanego babizmem wywodzi się współczesny bahaizm. Wąską przecznicą odchodzącą w lewo od ulicy Ha-Ziyyonut można zejść obok ogrodzenia kompleksu i idąc dalej stromymi schodami, dotrzeć aż do ulicy Ha-Gefen. Tu znajduje się dolna brama do ogrodów – każdy może wejść na taras powyżej ozdobnej fontanny, znajdującej się tuż za bramą, i obejrzeć marmurową kaskadę opadającą tu spod samego sanktuarium.

■ **Ogrody bahaitów**, tel.: +972 4 835 8358, <http://www.ganbahai.org.il>; otwarte: pn., wt., czw.–nd. 9.00–17.00; wstęp bezpł.; zwiedzanie ogrodów z przewodnikiem mówiącym po angielsku: pn., wt., czw.–nd. o 12.00 (uwaga! jeśli pada deszcz, zwiedzanie zostaje odwołane), w grupach maksymalnie 60-os., bezpł., początek przy

górnym tarasie przy ulicy Yefe Nof; w wybrane dni także oprowadzane są także dwie grupy po hebrajsku i jedna po rosyjsku. **Sanktuarium Baby**, otwarte: pn., wt., czw.–nd. 9.00–12.00; wstęp bez obuwia!

Poniżej ogrodów bahaitów rozciąga się najstarsza część Hajfy, czyli **kolonia niemiecka**, założona w 1868 r. Szeroka ulica Ben Guriona, otoczona wielkimi kamiennymi domami skrytymi pośród zieleni, jest doskonałym miejscem do spacerów. W jednym z najstarszych domów w dolnej części alei mieści się Muzeum Miejskie (Haifa City Museum). Amatorzy sztuki współczesnej mogą natomiast udać się w górę ulicy Ben Guriona, a potem w stronę metra, na wschód, do Muzeum Sztuki (Haifa Museum of Art).

■ **Muzeum Miejskie**, ul. Ben Guriona 11, tel.: +972 4 9115888, <http://www.hcm.org.il>; otwarte: pn.–czw. 10.00–16.00, pt. 10.00–13.00, sb. 10.00–15.00; wstęp: 30 NIS, dzieci i młodzież 5–18 l. 20 NIS. **Muzeum Sztuki**, ul. Shabtai Levi 26, tel.: +972 4 9115991, <http://www.hma.org.il>; otwarte: pn.–sr., nd. 10.00–16.00, czw. 10.00–19.00, pt. 10.00–13.00, sb. 10.00–17.00; wstęp: 50 NIS, dzieci i młodzież 5–18 l. 25 NIS.

Poniżej kolonii niemieckiej rozciąga się dość zaniedbana dzielnica portowa. Dawniej główną ulicą tej części miasta była ulica Jafska (Jaffa Road, Yafo Road), dziś spokojna, lecz obudowana na wpół zrujnowanymi kamienicami. Ponad zabudowę widać stojący w pobliżu głównego dworca kolejowego monstrualnych rozmiarów **elewator zbożowy Dagon**, wysoki na 68 m i o pojemności przeszło 100 tys. ton. Idąc ulicą Jafską i jej przedłużeniem, tj. ulicą Nathansona, na południowy wschód, w stronę metra, można dotrzeć do **Muzeum Kolejnictwa**. Mieści się ono w starym tureckim dworcu Hajfy, wokół którego urządzono także ekspozycję plenerową parowozów i starych wagonów.

■ **Muzeum Kolejnictwa**, ul. Hativat-Golani 1, tel.: +972 4 8564293; otwarte: pn.–czw., nd. 8.30–15.30; wstęp: 20 NIS, dzieci i młodzież do 18 l. 15 NIS.

Trasa 2. Poza centrum

Poza centrum Hajfy warto zobaczyć kilka miejsc na krańcu grzbietu góry Karmel, zaraz obok urwiska, którym opada on niemal wprost w wody Morza Śródziemnego. Wysoko ponad nadmorską dzielnicą

foto: Krzysztof Borewki

■ Ogrody bahaitów

Bat Galim widać kopuły **kościół i klasztoru Karmelitów Stella Maris**. To najstarsza siedziba tego zakonu na świecie. W okresie wypraw krzyżowych pieczary, jaskinie i grotty upatrzili sobie w tej okolicy pustelnicy i mnisi asceci ze św. Bertoldem z Kalabrii na czele. Z czasem pustelnicy skupieni wokół ucznia św. Bertolda, św. Brokarda, utworzyli wspólnotę zakonną, która od nazwy góry przyjęła popularne miano karmelitów i szybko rozprzestrzeniła się w całej Europie jako Zakon Braci Najświętszej Marii Panny z Góry Karmel. Z Ziemi Świętej karmelici zostali wygnani przez sułtana Bajbarsa w 1265 r. Obecny klasztor z kościołem pochodzi z XVIII w., kiedy zakonnicy powrócili na górę Karmel. W okresie oblężenia Akki przez Napoleona konwent zamieniono w szpital dla rannych żołnierzy francuskich, którzy po odbiciu tych terenów przez Turków zostali przez nich bestialsko wymordowani. Do klasztoru najwygodniej będzie dojechać **kolejką linową**; jej dolna stacja znajduje się u podnóża góry.

■ **Kościół i klasztor Karmelitów Stella Maris**, ul. Stella Maris, tel.: +972 4 8337758; otwarte: 6.00–12.30, 15.00–18.00. Kolejka linowa kursuje codz. 10.00–20.00; bilety: w jedną stronę 19 NIS, w obie 28 NIS.

Jeśli chcemy samodzielnie wdrapać się na górę, należy przy figurze Matki Boskiej, stojącej w pobliżu rozwidlenia ulic Allenby'ego i Ha-Hagana, zejść ku lewej stronie i podążać ścieżką pośród kolczastych zarośli. Wkrótce trafimy na punkt widokowy obok wiatraka zamienionego w kaplicę – stąd zniszczone kamienne schody wiodą w prawo po stromym zboczu prosto przed kamienny budynek, kryjący **Grotę Eliasza** (łatwo do niej dojść także z dołu, od ulicy Allenby'ego). Podobno wiele lat spędził tu prorok Elias, dziś zaś pieczarę odwiedzają zarówno zarządzający miejscem żydzi, jak i chrześcijanie, muzułmanie oraz bahaici. Niekiedy można usłyszeć, że jaskinia była schronieniem Świętej

Rodziny podczas ucieczki do Egiptu, dlatego bywa nazywana również Grotą Madonny.

■ **Grotta Eliasza**, otwarte: pn.–czw., nd. 8.00–18.00, zimą 8.00–17.00, pt. i święta 8.00–13.00; wstęp bezpl.; obowiązuje skromny strój, mężczyźni tylko z nakrytą głową; osobne wejście dla kobiet.

W pobliżu grotty Eliasza, po drugiej stronie ulicy Allenby'ego, zobaczymy najprawdziwsze okręty wojenne, m.in. niewielką łódź podwodną. To część ekspozycji **Muzeum Nielegalnej Emigracji i Marynarki** (Clandestine Immigration and Naval Museum). Prócz okrętów i innych eksponatów związanych z historią floty Izraela można tu obejrzeć również wystawę poświęconą emigrantom żydowskim, którzy usiłowali przedostawać się nielegalnie do Palestyny w okresie mandatu brytyjskiego, aż do 1948 r. Do muzeum należy m.in. niewielki kuter, którym przemykali się uchodźcy, próbując przechrzyć brytyjską flotę blokującą dostęp do wybrzeża.

■ **Muzeum Nielegalnej Emigracji i Marynarki**, ul. Allenby'ego 204, tel.: +972 4 8536249; otwarte: pn.–czw., nd. 8.30–16.00; wstęp: 15 NIS, dzieci i młodzież do 18 l. 10 NIS.

Obok znajduje się **Narodowe Muzeum Morskie** (National Maritime Museum). To jedno z najciekawszych muzeów Hajfy, z niezwykle różnorodnymi zbiorami. Bogata kolekcja pozwala zapoznać się z liczącymi kilka tysięcy lat dziejami żeglugi i gospodarki morskiej w tym regionie.

■ **Narodowe Muzeum Morskie**, ul. Allenby'ego 198, tel.: +972 4 8536622, <http://www.nmm.org.il>; otwarte: pn.–czw., nd. 10.00–16.00, pt. 10.00–13.00, sb. 10.00–15.00; wstęp: 30 NIS, dzieci i młodzież 5–18 l. 20 NIS.

Na zakończenie spaceru można podejść na niewielkie **plaże** w dzielnicy Bat Galim. Znacznie większe, czystsze, ale i bardziej oblegane w okresie wakacyjnym są jednak plaże usytuowane bardziej na południe – najbliższe znajdują się koło dworców autobusowego i kolejowego Hof Ha-Karmel.

■ **Grotta Eliasza**
 fot. Krzysztof Bzowski

Informacje praktyczne

Informacja turystyczna

Haifa Tourism Development Association, ul. Ben Guriona 48, tel.: +972 4 8535606, <http://www.tour-haifa.co.il>; otwarte: pn.–czw., nd. 8.30–18.00, pt. 8.30–13.00, sb. 10.00–15.00. Stowarzyszenie oferuje plany Hajfy i broszury o niej, organizuje też zwiedzanie miasta i okolic z przewodnikiem (odpłatnie).

Dojazd

Autobus Z dużego przystanku przed **głównym dworcem autobusowym** odjeżdżają tylko autobusy do Nazaretu (nr 331, 6.00–19.00 co 30 min; przejazd: 44 min). Pozostałe autobusy wyruszają z dwóch dworców na obrzeżach miasta. Nad morzem na południowych obrzeżach Hajfy usytuowany jest **dworzec Hof ha-Karmel**, skąd kursują autobusy na południe, m.in. do Tel Awiwu (pospieszny nr 910, 13 razy dziennie, przejazd: 1 godz. 30 min, bilety: 26,50 NIS; nr 921 co 20–30 min, przejazd: 3 godz.) i Jerozolimy (ekspresowy nr 940, co ok. 30 min, przejazd: 2 godz.; nr 947, co ok. 30 min, przejazd: 3 godz.; bilety: od 40 NIS) oraz Hadery (skąd jadą autobusy do Cezarei; nr 921, co 20–30 min, przejazd: ok. 1 godz.), a nawet Ejlatu (o 7.00 i 23.30, przejazd: ok. 6 godz. 20 min, bilety: 78 NIS). Z **dworca Lev ha-Mifratz** na wschodnich przedmieściach Hajfy odjeżdżają autobusy na północne wybrzeże oraz do Galilei, m.in. do Akki (nr 361, co 30 min, 5.45–20.45, przejazd: 30 min, bilety: 14 NIS; nr 261, co 10–15 min, 5.35–23.45, przejazd: 50 min; oraz autobusy nr 271 i 272), Nazaretu (nr 332, co 20 min, 6.00–18.00, przejazd: 40 min), Tyberiady (nr 430, co 30–40 min, przejazd: 1 godz. 10 min) i miejscowości Safed (nr 361, co 30 min), ale także do Jerozolimy (nr 960, przejazd: 2 godz.).

Mikrobusy Na trasie między Akką a Hajfą warto jeździć mikrobusem (*sherut*), który odjeżdża z centrum Hajfy ze skrzyżowania ulic Belfoura oraz Herzla (14 NIS).

Pociąg Najłatwiej dostać się do centrum Hajfy pociągiem – w mieście są cztery stacje (Hof ha-Karmel, Bat Galim, Center ha-Shmona – główna, Lev ha-Mifratz), a główny dworzec znajduje się blisko centrum. Do Hajfy dojeżdżają pociągi z Tel Awiwu (zatrzymują się na wszystkich stacjach w Hajfie, co 20–30 min, w nocy co 1 godz., przejazd: 50 min–1 godz. 20 min, bilety: 30,50 NIS), Be'er Szewy (15 dziennie, przejazd: 2 godz. 10 min,

bilety: 59 NIS), można też stąd wyruszyć do Akki i Naharijji (co 20–30 min, w nocy co 2 godz., przejazd: 20–25 min, bilety: 15,50 NIS).

Komunikacja miejska W obrębie miasta można przemieszczać się **autobusami miejskimi**; bilet na 90 min jazdy z dowolną liczbą przesiadek kosztuje 6,40 NIS. Przydatne linie autobusowe to: nr 37 i 37a (dworzec Bat Galim – ul. Herzla – centrum dzielnicy Ha-Karmel – Uniwersytet Hajfy), nr 103 (z dworca Hof ha-Karmel główną ulicą równoległą do linii kolejowej do dworca Lev ha-Mifratz), nr 115 (dworzec Hof ha-Karmel – ul. Czajkowskiego, tj. okolice klasztoru Stella Maris – ul. Ha-Ziyyonut – ul. Herzla).

Z centrum na górę Karmel w okolicę górnego tarasu ogrodów bahaitów najłatwiej dostać się **podziemną kolejką szynową -linową Carmelite**, tj. jedyną linią metra w Izraelu (bilety: 6,40 NIS, ważne także w autobusach).

Orientacja Główną część Hajfy, tj. położoną po północnej stronie góry Karmel, przy porcie, podzielić można na trzy „piętra”, usytuowane na różnych poziomach na zboczu góry. Dzielnica portowa rozciąga się wzdłuż portu i wybrzeża zatoki, a jej oś stanowią linia kolejowa i biegnąca równoległe szosa. Nieco wyżej leży główna dzielnica handlowo-finansowa, znana jako Hadar ha-Karmel. Wysoko na grzbiecie góry znajduje się natomiast Merkez ha-Karmel, tj. Karmel Centralny. To dzielnica wielkich, luksusowych hoteli, drogiej apartamentowców i willi oraz modnych restauracji.

Noclegi

W mieście jest dużo wielkich hoteli o standardzie 4–5-gwiazdkowym, nastawionych na grupy zorganizowane, brakuje natomiast tańszych miejsc, zwłaszcza w hostelach.

■ **Port Inn**, Jaffa Road 34, tel.: +972 4 8524401, <http://portinn.net>; ceny: miejsce w sali zbiorowej od 90 NIS, dwójka ze śniadaniem od 330 NIS. Zadbany hostel z kuchnią turystyczną, pralnią, bezpłatnym Wi-Fi oraz dostępem do komputera.

■ **Saint Charles Hospice**, Jaffa Road 105, tel.: +972 4 8553705, e-mail: stcharls@netvision.net.il; ceny: dwójka od 295 NIS. Teoretycznie jest to prowadzony przez zakonnice dom pielgrzyma (pierwszeństwo mają grupy powyżej 7 os.), a w praktyce skromny, czysty

© mapjacka/Shutterstock.com

■ Panorama Hajfy

hotel także dla niewierzących; pokoje z klimatyzacją, kuchnia turystyczna, Wi-Fi odpłatne.

■ **Stella Maris Hospice**, ul. Stella Maris, tel.: +972 4 8332084; ceny: dwójka od 100 USD. Dom pielgrzyma w klasztorze Karmelitów, otwarty również dla turystów indywidualnych; pokoje z klimatyzacją, Wi-Fi odpłatne.

■ **Templars Boutique Hotel**, ul. Ben Guriona 36, tel.: +972 4 6297777, <http://www.templers-haifa.com>; ceny: dwójka od 181 USD. Niewielki, luksusowy hotel w starym domu w kolonii niemieckiej, ale z nowoczesnym wystrojem.

Wyżywienie

Wiele restauracji, barów i kawiarni z wszystkich kategorii cenowych działa przy ulicy Ha-Nassi w centrum dzielnicy Karmel. Sporo niedrogich barów znajduje się przy ulicy Nathansona i sąsiednich, w okolicy Kikar Paris, natomiast liczne restauracje i kawiarnie przy ulicy Ben Guriona to głównie dość drogie lokale.

■ **Abu Yusuf**, ul. Ha-Maginim 2. Niedroga restauracja powyżej dolnej stacji metra, klasyczne dania bliskowschodnie.

■ **Fatoush**, ul. Ben Guriona 38, tel.: +972 4 8524930. Popularna restauracja z miłym ogródkiem, klasyczna kuchnia bliskowschodnia, ceny umiarkowane.

■ **Fountains of Beer/Mayan Habira**, ul. Nathansona 4, tel.: +972 4 8623193. Dla amatorów smaków z naszej części

Europy w wydaniu żydowskim – prowadzona przez Żydów z Rumunii; ceny umiarkowane.

■ **Ha-Namal 24**, ul. Ha-Namal 24, tel.: +972 57 2223333, <http://namal24.restaurant.co.il>. Restauracja, choć usytuowana wśród magazynów w ponurej okolicy koło linii kolejowej, ma przytulne wnętrza i serwuje bardzo drogie dania kuchni śródziemnomorskiej, w tym ryby i owoce morza.

■ **Kalamaris**, ul. Stella Maris 102, tel.: +972 4 8314908. Restauracja specjalizująca się w daniach z ryb i owoców morza, z tarasem widokowym, obok górnej stacji kolejki linowej kursującej pod klasztor Stella Maris; drogo.

Informator

■ **Apteka** Duże apteki-drogerie Super-Pharm działają w centrach handlowych (kupimy tu także perfumy).

■ **Poczta** Główny oddział znajduje się przy ulicy Ha-Palym 19.

■ **Policja** Posterunek mieści się przy Jaffa Road 28.

■ **Zdrowie** W dzielnicy Bat Galim znajduje się główny szpital miejski Rambam Medical Center (inaczej Rambam Health Care; ul. Ha-Aliya 6, tel.: +972 4 8542309, <http://www.rambam.org.il>).

■ **Zakupy** Można odwiedzić centrum handlowe City Center (ul. Ben Guriona 6) lub centrum handlowe Rapoport (ul. Ha-Nessi).

Okolice

Wznosząca się nad Hajfą **GÓRA KARMEL** to w rzeczywistości końcowy fragment długiego na ok. 25 km pasma, wyrastającego poprzecznie do linii wybrzeża i wcinającego się głęboko w ląd. Grzbietem pasma przebiega szosa nr 672. Nim na dobre opuścimy nią Hajfę, na przedmieściach, 5 km od centrum, trafimy do wzniesionego wysoko na grzbiecie górskim **Uniwersytetu Hajfy**, otwartego w 1972 r. Stoi tu ogromny wieżowiec **Eshkol Tower**, projektu sławnego brazylijskiego architekta Oscara Niemeyera. Warto wyjechać windą na taras widokowy na 30. piętrze.

■ **Eshkol Tower**, <http://www.haifa.ac.il>.

Informacje praktyczne

Dojazd

Drogą wzdłuż grzbietu góry Karmel kursuje z Hajfy do Dalijat al-Karmel autobus nr 37a (z dworca kolejowego Bat Galim co 30 min), zatrzymujący się po drodze m.in. koło Uniwersytetu Hajfy oraz wejścia do rezerwatu Khai Bar, natomiast do klasztoru św. Eliasza (prawie 3 km od ostatniego przystanku autobusu) oraz rezerwatu Nahal Me'arot komunikacja publiczna nie kursuje.

Dalej na południe, po zachodniej stronie góry, rozciąga się **PARK NARODOWY GÓRY KARMEL**. (Mount Carmel National Park) Utworzony w 1971 r. na 8,5 tys. ha chroni niezwykłą przyrodę. Góry porastają tu bujne lasy dębów szkarłatnych i zarośla śródziemnomorskie, pośród których żyje wiele dzikich zwierząt, m.in. danielę mezopotamskie, sarny, gazy i sępy płowe.

Poprowadzono tu wiele szlaków turystycznych. Warto spacerować się też po rezerwacie **Khai Bar**. Założono go specjalnie w celu odtworzenia populacji danieli mezopotamskich.

■ **Rezerwat Khai Bar**, tel.: +972 4 8320648, <http://www.parks.org.il>; otwarte: pn.–czw., nd. IV–IX 8.00–17.00, X–III 8.00–16.00, pt. i święta przez cały rok 8.00–15.00; wstęp: 21 NIS, dzieci i młodzież do 18 l. 9 NIS.

Turyści zaglądają też do **rezerwatu Nahal Me'arot** na południowo-zachodnich zboczach góry Karmel. Na jego terenie znajdują się trzy jaskinie, w których odkryto ślady osadnictwa człowieka neandertalskiego sprzed 200 tys. lat. Stanowiska te zostały w 2012 r. wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO. Wszystkie trzy jaskinie są udostępnione dla zwiedzających, ale do rezerwatu trudno się dostać bez własnego środka transportu.

■ **Rezerwat Nahal Me'arot**, tel.: +972 4 9841750; otwarte: pn.–czw., nd. IV–IX 8.00–17.00, X–III 8.00–16.00, pt. i święta cały rok 8.00–15.00; wstęp: 21 NIS, dzieci i młodzież do 18 l. 9 NIS.

Dalej wiodąca grzbietem szosa nr 672 doprowadza do dwóch wsi druzyjskich, połączonych obecnie w jedną miejscowość: Isfiji i Dalijat al-Karmel. Druzowie zamieszkują te tereny od XVIII w., a wielu z nich przybyło z syryjskiego miasta Aleppo. Na południe od drugiej ze wspomnianych wsi od głównej szosy odbija boczna droga do **klasztoru Karmelitów św. Eliasza**. Wzniesiony został

już w okresie wypraw krzyżowych na szczycie góry Muhraqa (497 m n.p.m.), czyli w miejscu, gdzie prorok Eliasz miał walczyć z kapłanami boga Baala. Obecne zabudowania pochodzą jednak głównie z XIX w.

■ **Klasztor Karmelitów św. Eliasza**, góra Muhraqa, tel.: +972 528779686, <http://muhraqa.org>; otwarte: codz. oprócz świąt 9.00–17.00; wstęp: 5 NIS.

Megiddo

Ponad żyzną doliną Jezreel, rozciągającą się na wschód od pasma góry Karmel, na niewysokim wzgórzu Megiddo w pobliżu skrzyżowania szos nr 66 i 65 znajduje się ważne stanowisko archeologiczne wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO.

■ Ruiny Megiddo

Choć w Megiddo pozostało jedynie trochę fundamentów, czytelnym głównie dla archeologów, to jednak to starożytne miasto odegrało niemałą rolę w dziejach regionu. Strategiczne położenie sprawiło, że u stóp wzgórza, na którym powstało Megiddo (zwane również Armageddonem), rozegrano cały szereg wielkich bitew – pewnie dlatego miejsce to stało się symbolem pola bitewnego i to właśnie tu wg *Apokalipsy św. Jana* ma dojść do ostatniej bitwy między siłami dobra i zła. Od niepamiętnych czasów Megiddo kontrolowało ważny szlak handlowy z Egiptu na północ, który nie prowadził wybrzeżem wokół góry Karmel, lecz przekraczał ją właśnie w tym miejscu. Ufortyfikowane osiedle istniało tu już 3000 lat p.n.e.! W 1468 r. p.n.e. pod murami Megiddo faraon Totmes III rozgromił koalicję książąt syryjskich. W okresie panowania króla Dawida miasto zostało zdobyte przez Izraelczyków, a król Salomon uczynił je jednym z najważniejszych ośrodków swojego królestwa. Od 733 r. p.n.e. było stolicą asyryjskiej prowincji Galilea, ale niespodziewanie w VII w. p.n.e. straciło na znaczeniu i 300 lat później wzgórze zostało ostatecznie opuszczone. Dopiero po

Informacje praktyczne

Dojazd

Megiddo jest oddalone o ok. 2 km, wzdłuż drogi nr 66 w kierunku Hajfy, od skrzyżowania Megiddo Junction na drodze nr 65. Na skrzyżowaniu tym zatrzymują się nie rzadziej niż co 30 min autobusy kursujące między Tel Awiwem a Tyberiadą oraz Nazaretem (jadąc z Hajfy z dworca Ha-Mifratz trzeba udać się najpierw do Afuli i stąd jechać jednym z autobusów w stronę Tel Awiwu), natomiast bezpośrednio przy ruinach i drodze do wsi Megiddo stają autobusy nr 248 i 302 z Hajfy (z dworca Ha-Mifratz), ale niestety kursują bardzo rzadko (tylko wcześniej rano oraz późnym popołudniem).

Następnie wchodzi się po zboczach wierzchołek wzgórza, gdzie pośród resztek murów i fundamentów różnych budowli poprowadzono ścieżki do ruin najważniejszych obiektów. Łatwo zrozumieć, dlaczego Megiddo było w przeszłości tak ważne – wzrok biegnie stąd ponad równinami doliny Jezreel aż po wzgórze Galilei z widocznymi zabudowaniami Nazaretu oraz odległą górą Tabor. Przechadzając się pośród ruin, mijamy pozostałości bramy miasta z okresu kananejskiego, resztki wielkich stajni z różnych epok czy wyraźnie zarysowany okrąg kamiennego ołtarza z ok. 2500 r. p.n.e. Kilka ustawionych na sztorc kamieni przypomina o bramie z czasów króla Salomona, zaś nieco dalej szerokie rozstawienie kamiennych żłobów świadczy o okazałych rozmiarach wielkich stajni. Jednak największe wrażenie robi system podziemnych tuneli, dzięki którym mieszkańcy mieli dostęp do wody w czasie oblężenia.

- **Park Narodowy Megiddo**, tel.: +972 4 6590316, <http://www.parks.org.il>; otwarte: pn.–czw., sb., nd. IV–IX 8.00–17.00, X–III i w pt. 8.00–16.00; wstęp: 27 NIS, dzieci i młodzież do 18 l. 14 NIS.

Cezarea

Ruiny Cezarei, niegdyś wielkiego portowego miasta, w którym przybiły do brzegów Ziemi Świętej statki Rzymian i okręty krzyżowców, są dziś jedną z głównych atrakcji turystycznych Izraela. Choć same ruiny mogą nieco rozczarowywać, nadmorskie krajobrazy są zachwycające. W okolicy rozciągają się także piękne plaże.

- Port w Cezarei

© Dejan Gileski | Shutterstock.com

1948 r. w sąsiedztwie wzniesienia ponownie osiedlili się ludzie, zakładając żydowską osadę Megiddo.

Przy wejściu na teren **PARKU NARODOWEGO MEGIDDO** (Megiddo National Park) można obejrzeć krótki film o historii Megiddo oraz obejrzeć wystawę z wielką makietą najważniejszych gmachów starożytnego miasta – czy też właściwie 20 miast kolejno niszczone i odbudowywanych na przestrzeni 2500 lat.

© Aleksandra Todorovic | Shutterstock.com

■ Antyczne ruiny w Cezarei

Miasto, zwane także Cezareą Nadmorską dla odróżnienia od Cezarei Filipowej na Wzgórzach Golan, powstało dzięki Herodowi Wielkiemu panującemu w latach 37–4 p.n.e. Wcześniej istniała tu niewielka osada portowa Fenicjan. Od 6 r. n.e. miasto służyło jako stolica prowincji Palestyna. Jego rozkwit datuje się na okres bizantyjski – między IV a początkiem VII w. Cezarea stała się wówczas największym miastem na wybrzeżu Palestyny, liczącym być może nawet 100 tys. mieszkańców. Jednak po podboju arabskim w 640 r. port podupadł, kurcząc się do obszaru zamkniętego obecnie murem krzyżowców. Zdobyli oni Cezareę w 1101 r. i uczynili jedną ze swych ważniejszych baz na wybrzeżu. Muzułmanie odbili fortecę ostatecznie w 1265 r. i doszczętnie zniszczyli miasto. Dopiero w XIX w. osiedlono tu muzułmanów z Bośni (wyrzuconych w 1948 r.), a w 1940 r. tuż obok teatru powstał kibuc Sedot Yam.

Turyści odwiedzają najlepiej zachowaną część ruin Cezarei, w obrębie murów krzyżowców, oraz znajdujący się na południe od nich amfiteatr rzymski.

Główne wejście na teren **PARKU NARODOWEGO CEZAREI** (Caesarea National Park; boczne wejście znajduje się koło amfiteatru) wiedzie przez bramę we wschodnim murze. Potężne kamienne **mury obronne** (900 m długości i 3 m wysokości) zbudowali krzyżowcy z rozkazu króla Francji Ludwika IX w 1251 r. Miały one trzy bramy oraz kilkanaście masywnych baszt. W obrębie murów wykopaliska archeologiczne odsłoniły fundamenty zabudowań średniowiecznych. Bliżej zatoki dawnego **portu**, wykopanego na rozkaz Heroda, wznoszą się nowe obiekty: restauracje i sklepy z pamiątkami, a na południowym, długim pierwotnie aż na 400 m falochronie portu, w dawnej cytadeli krzyżowców działa **Wieża Czasu** (Time Tower), czyli multimedialna ekspozycja pozwalająca zobaczyć różne budowle z poszczególnych epok w dziejach Cezarei. Bliżej stoi budynek mieszczący **Caesarea Experience**, czyli kino wyświetlające krótki film o historii miasta. U nasady falochronu

PROGRAM PARTNERSKI

GRUPY WYDAWNICZEJ HELION

1. ZAREJESTRUJ SIĘ
2. PREZENTUJ KSIĄŻKI
3. ZBIERAJ PROWIZJĘ

Zmień swoją stronę WWW
w działający bankomat!

Dowiedz się więcej i dołącz już dzisiaj!

<http://program-partnerski.helion.pl>

GRUPA WYDAWNICZA
Helion SA

IZRAEL

- Święte miejsca chrześcijaństwa, judaizmu i islamu
- Prastare zabytki
- Rajskie plaże
- Pustynie i gaje daktylowców
- Egzotyczna kuchnia

Izrael to jedno z najmłodszych państw świata, a jednocześnie kraina sięgająca dziejami czasów biblijnych. Tygiel kulturowy i bastion tradycji, a przy tym na wskroś nowoczesne państwo, będące gospodarczym „tygrysem” Bliskiego Wschodu. Kolebka chrześcijaństwa i judaizmu, a jednocześnie kraj, w którym znajdują się święte miejsca islamu i bahaizmu. Kraina setek prastarych zabytków, złotych plaż i egzotycznej przyrody.

Przewodniki rekreacyjne oprowadzają po najciekawszych regionach i miastach – nie do pominięcia na trasie podróży. Opisom krajoznawczym towarzyszą mapy, ramki z ciekawostkami oraz starannie wybrane zdjęcia, dające przedsmak prawdziwej podróży. Zwięzłe informacje praktyczne pomagają zaplanować udany urlop i odnaleźć się w odwiedzanym miejscu. Wszystko to, w połączeniu z przejrzystym układem treści i atrakcyjną szatą graficzną, czyni z przewodnika rekreacyjnego niezastąpionego partnera w podróży.

Nr katalogowy: 11553

Księgarnia internetowa:
<http://bezdroza.pl>

Zamówienia telefoniczne:
0 801 339900
0 601 339900

Bezdroża
Przewodniki i atlasy

Sprawdź najnowsze promocje:
● <http://bezdroza.pl/promocje>
Przewodniki najchętniej czytane:
● <http://bezdroza.pl/bestsellery>
Zamów informator podróżniczy:
● <http://bezdroza.pl/newsletter>

Helion SA
ul. Kościuszki 1c, 44-100 Gliwice
tel.: 32 250 98 63
e-mail: bezdroza@bezdroza.pl
<http://bezdroza.pl>

ISBN 978-83-246-6292-0

9 788324 662920 >

Cena 26,90 zł